

דבר⁵⁸, ואפי' כולנו זקנים שידענו זה שנים רבות⁵⁹, ואפילו כולנו יודעים את התורה וכל יום אנו הוגים בתורה ומתוך קריאת התורה אנו מספרים ביציאת מצרים, עם כל זה הגדה זו היא מחויבת בלילה הזה על הלחם הזה שהוא לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה⁶⁰. כמו שכתוב⁶¹ תאכל עליו מצות לחם עוני למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. **וכל המספר⁶² ביציאת מצרים בכל השנה הרי זה משובח** וכ"ש⁶³ בלילה הזה⁶⁴. וכן היו עושין התנאים הראשונים וזהו שהשלים⁶⁵.

⁵⁸ ספרי (דברים פסקא יג) ועיין גם חגיגה י"ד ע"א וסנהדרין צ"ג ע"ב: נכון מבין דבר מתוך דבר.
⁵⁹ והשווה עם מש"כ אבודרהם משמיה דרע"ג (וליתא לפנינו) כולנו זקנים - שכבר שמענו והגדנו זה כמה שנים.

⁶⁰ פסחים לו ע"א. והנה פשטות דברי רבינו מורין, דליכא כלל חילוק בצורת ובאופן קיום מצות זכירת יציאת מצרים דכל ימות השנה לבין סיפור יציאת מצרים בליל פסח, מלבד הא דצריך שיהיה על הלחם. ובפרט ממש"כ דמתוך קריאת התורה אנו יוצאים ידי חובת הסיפור אלמלא שאין לנו לחם לפנינו. וכ"ז דלא כמש"כ האחרונים דלסיפור יציאת מצרים דליל ט"ו, בעינן באופן של שאלה ותשובה ודרך סיפור וכו' [ועיין מה שכתבו בחילוק צורת חיוב זכירת יציאת מצרים דשאר ימות השנה לצורת החיוב המיוחד דליל ט"ו: הגר"ז (סי' תע"ג סי"ד), מ"ב (שם ס"ק כא), מנ"ח (מצוה כא), הגדה מעשה ניסים לבעל חו"ד, פנים יפות להפלאה (בא יג ח), מהר"ם שיק (בספרו על תרי"ג מצות מצוה כא אות א'), הגנצ"ב בהגדה אמרי שפר, בנין ציון (סי' ל), עמק ברכה משמיה דהגדה"ס ועוד]. ובאמת דכדברי רבינו כן מתבאר נמי מדברי הארזות חיים (הל' ליל הפסח אות יח) והאבודרהם משמיה דהרשב"א (בפירוש ההגדה), שכתבו דהא דאין מברכין על סיפור יציאת מצרים משום שאין לה שיעור ובדיבור אחד יצא אלא שכל המרבה הרי זה משובח וכו'. (ועיין בהגדה מעשי ידי יוצר להגד"ש קלוגר שכתב דלדעתם ע"כ צ"ל, דהא דשנא סיפור דליל ט"ו משאר ימות השנה, היינו במה שהוא על הלחם, וכמש"כ רבינו) וכ"כ רבינו להדיא לקמן בפסקא דאת פתח לו שסיפור יציאת מצרים הוא בין בדרך שאילה ובין שלא בדרך שאילה. **אמנם במאמר חמץ (אות קט) כתב רבינו דברים המנוגדים לאשר נשמע מדבריו כאן (לכאורה), וז"ל שם:** וזאת המצוה היא מיוחדת כלל הפסח, נוספת על מצות זכירת יציאת מצרים ביום ובלילה שאומרים פרשת ויאמר שנזכרת בה יציאת מצרים. אבל זאת המצוה המיוחדת בזמן הגאולה היא להגיד אל הנסים זכר הנסים והנפלאות שנעשו לנו בזמן הגאולה. כדי שיסאיר הזכר לדורות, עכ"ל. (ולחידוש הרשב"א דההגדה לבן היא המצוה המיוחדת בליל פסח כוון גם במנ"ח מצוה כא ע"ש). וכ"כ נמי בזוהר הרקיע (אות כו): והרמב"ם ז"ל כלל מצוה זו (דזכירת יציאת מצרים) כל השנה עם מצות והגדה לנך, ואינו נראה שאותה מצוה מיוחדת לאותה לילה ולא פטרתה פרשת ויאמר ולא זכרת אמת ואמונה. עכ"ל. וכדבריו שם, דיש חידוש בצורת הסיפור דלילה זה, כן משמע גם מדבריו לקמן בפסקא דיכול מראש חודש, שכתב שם וז"ל: ולפי שהזכרנו זה הפסוק של והגדת לנך ביום ההוא בליל ט"ו ולקדק אותו מה בא למעט באומרו ביום ההוא, אם למעט כל השנה, לא היה צריך למעט שלא נספר ביציאת מצרים כל השנה שזה דבר פשוט הוא, עכ"ל. ומשמע דאיכא חילוקא בין הני דכל השנה לדינא דליל ט"ו, באופן דקשיא ליה היאך ס"ד בצורת החיוב דליל ט"ו יהיה כל השנה. וצ"ב. וע"ע בהערות: 75 ; 77 ; 103.

⁶¹ דברים טז ג.

⁶² מבואר דלא גריס וכל המרבה לספר. וכ"ה בתשו' גאון שבאוצה"ג (עמ' 155) וכ"ה גי' רע"ג (אלא דגריס 'שכל' כגי' הרמב"ם) בהשמטת תיבת המרבה וכ"ה במחז"ו. ועיין אבודרהם מה שתמה לגירסא זו, ולמש"כ לקמן הערה 75 י"ל.

⁶³ ביאור 'כל שכן' זה, יש לפרש למש"כ רבינו בסמוך דמקרא דליל שמורים ילפינן חיוב סיפור כל הלילה.
⁶⁴ וכ"כ בפירוש הר"ם פיזאנטי בתוך הגדה חוקת הפסח (שאלונקי שכ"ט, נדמ"ח לוד תשנ"ח): וכל המרבה לספר ביציאת מצרים אפילו שלא בליל פסח הרי זה משובח מפני שמורה יציאת מצרים על חודש העולם, כל שכן בשעה שהיתה הגאולה כך שמעתי, עכ"ל. והשווה גם עם מש"כ בפסח דורות (פירוש ההגדה לרבי יצחק אלאחדב) שכתב: מצוה עלינו לספר - תמיד בזה הפלא והוציאנו ממצרים וכו'. וכל המספר ביציאת מצרים - תמיד בזולת עת המצוה. הרי זה משובח. ועיין הערה 75. וראה פירושים נוספים בכל המרבה וכו' באבודרהם פי' הגר"א מעשי ה' ועוד.

⁶⁵ וכ"כ לבאר שייכות פסקא זו עם שאחריה בשבה"ל משם אחיו הר"ב. וע"ע ריטב"א, א"ח ועוד.

מעשה בר' אליעזר ור' יהושע⁶⁶ ור' עקיבא ור' טרפון. שהיו בזמן בית שני וגם אחר החרבן⁶⁷. שהיו מסובין בבני ברק והוא מקום בארץ ישראל כמו שכתוב ביהושע⁶⁸ בנחלת מטה בני דן ויהוד ובני ברק וגת רמון⁶⁹. ולשון מסובין לשון היושבין לסעוד⁷⁰, בלשון תלמוד⁷¹ כיצד סדר הסיב⁷². והתנאים היו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה אעפ"י שהיו חכמים וזקנים⁷³. עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית. שהתחיל היום להאיר ואין מבטלין ק"ש מפני סיפור זה⁷⁴, ולולי זה לא הפסיקו מלספר כי המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח⁷⁵ כמו שנאמר⁷⁶ הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם⁷⁷.

⁶⁶ חסר: ורבי אלעזר בן עזריה. (ולא מצאתי לפי שעה נוסח שכזה בהשמטת ראב"ע, אמנם ראה ז"פ דגם מהר"י עיאש (וואת ליהודה הנז"ל). כשבא לפרש פסקא זו, העתיקה בהשמטת ראב"ע. אף שבתוך פירושו זכר לראב"ע וצריך בירור).

⁶⁷ 'ורבי טרפון גם הוא היה בזמן החורבן וראה הבית בבניינו שהרי אמרו וכו' (מגן אבות לרבינו אבות פ"ב מ"כ ע"ש שהאר"ך). וע"ע פנ"י ביצה כ"ז ע"ב ברש"י ד"ה בבהמת, ברכ"י ומחבר"ר (או"ח תצ"ד ס"ק ד).

⁶⁸ י"ט מ"ה.

⁶⁹ וכ"פ שא"ר כאן למעט הרב אברבנאל. וע"ע חוקת הפסח הנז"ל והגדת זכר יהוסף כאן.

⁷⁰ סיוע גדול לדברי רבינו שמצינו לשון מסובין שאינו הטייה יש להביא מגמ' ברכות (י"א ע"א ועיין גם מדרש תנאים לדברים ו' ז' בנוסח זהה) שכך שנינו שם: מעשה ברבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד, והיה רבי ישמעאל מוטה ורבי אלעזר בן עזריה זקוף. ומבואר דלשון מסובין נפל גם עד שלא נתפרש שהטה, והוא דיש 'מסובין' בלא הטיה. ויותר מזה מבואר: שאע"פ שאחד זקף אחתי מקרי 'מסובין'. והיינו דכל שנתקבצו לישב יחד, חשיבי מסובין. ורבינו כתב 'היושבים לסעוד' וצ"ב אם לסעוד דייקא, אף שאפשר לפרש כן לפמש"כ בערוך (ערך סב) דהיושבין לסעוד מקרי 'מסובין' כיון שיושבין סביב לפת, וכ"ה גם לשון רש"י (ש"א ט"ז י"א): 'כל מושב סעודה קרוי הסבה'. מ"מ מצינו גם מסובין במקום שלא נתפרש שהיה לצורך סעודה וכהא דשנינו בספרי (דברים פ"קא מא): וכבר היו רבי טרפון ורבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי מסובים בבית עריס בלוד, נשאלה שאלה זו לפנייהם, וכו'. וכהנה עוד רבות, וישל"ע. [ובגוף מה שהכריח רבינו לפרש מסובין, יושבים לסעוד, ולא שהיו מוטים, אפשר דהוה ק"ל מה ענין מסובין לסיפור יצ"מ כל הלילה, שהרי אין ההסבה אלא באכילת המצה ובר' כוסות. אולם במאירי פסחים (ק"ח ע"א) מצינו שיטה חדשה וז"ל שם: ארבע כוסות כולם צריכין הסבה הן שתייתם הן הדברים שהם מסודרים עליהם ר"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון. ולדבריו יש לבאר דכיון דהאריכו במצות ההגדה בסיפור יצ"מ לפיכך הסבו. (ועיין מועדים וזמנים ח"ג דף קטט). אלא שלמש"כ רבינו בסמוך דהא דספרו כל הלילה הוא משום קרא דליל שמורים, א"כ אפשר דאף למאירי אינו מחויב בהסבה שאינו שייך למצות ההגדה. וע"ע למהר"י עיאש כאן במה שפלפל בקו' העולם היאך הסבו שם תלמידים אצל רבותיהם, ולדברי רבינו לק"מ.

⁷¹ ברכות מ"ו ע"ב כיצד סדר הסבה, בזמן שהן שני מיטות וכו', בזמן שהן שלש מיטות וכו'. והוא מתוספתא שם פ"ה ה"ה.

⁷² ומה שפירש רש"י התם (ד"ה בזמן שהן שני מיטות) – רגילים היו לאכול בהסבה על צדו השמאלית, נראה שאין כונתו לפרש פירוש 'הסבה', דא"כ היה לו להקדים ולפרש כן בפסקא דכיצד סדר הסבה, אלא רש"י כתב כן, לפי דכל המו"מ שם בגמ', היאך יסבו הוא רק מפני שאליבא דאמת היו מסיבים מוטים ע"ש. אבל לעולם פירוש 'הסבה' היינו יושבים לסעודה. וע"ע ברכות (מ"ב ע"ב) הסבו אחד מברך לכולן, ושם נחלקו ראשונים אי היינו מוסבים לסעודה או יושבים מוטים עיין רשב"א, פקודת הלוויים לרא"ה ולרבינו בפרישתו שם.

⁷³ וכ"ה בריטב"א ובאבודרהם היינו שממעשה זה ראייה שגם חכמים ונבונים וכו' מצווים לספר ע"ש.

⁷⁴ פתח ב'התחיל להאיר היום' שהוא תחילת זמן קר"ש, וסיים דאין 'מבטלין' קר"ש, דמשמע דהשתא קאי בסוף הזמן. (והשווה עמש"כ בשבלי הלקט דאלמלא קר"ש שהיא 'מצוה עוברת' לא היו מפסיקין לספר, ומשמע שהיה בסוף הזמן). ונראה דר"ל דאין לבטל זמן הקר"ש המובחר שהוא מהנה"ח, וביותר יתפרש לדעת הרמב"ם (הל' ק"ש פ"א ה"א) דאחר הנה"ח אינו אלא בדיעבד. ויש להוסיף דלר"א – שהיה אחד מן המשתתפין – זמן קר"ש עד נה"ח (עיין ברכות כה ע"ב). ועיין מה שפירש בזה דבר נאה, הגאון בעל כנסת יחזקאל בפירוש ההגדה כאן שבספרו 'מים יחזקאל' (פאריצאק תקמ"ו).

⁷⁵ הנה בדברי רבינו לעיל מפורש, דהאי דכל המרבה הרי הוא בכל השנה כולה (כן מבואר מדבריו ממה שהוסיף 'כ"ש בלילה הזה' דמשמע דעד השתא קאי בחיוב כל השנה כולה, והוא עולה עם המתבאר בדבריו

ואמר רבי אלעזר בן עזריה שמלבד זה הספור בלילה הזה יש מצוה אחת בכל לילה להזכיר יציאת מצרים והיא מן התורה שהרי אמרו⁷⁸ אמת ויציב דאורייתא⁷⁹. וכן קריאת פרשת ציצית שיש בה זכרון יציאת מצרים היא מן התורה ואעפ"י שאין מצות ציצית בלילה⁸⁰. ואמר רבי אלעזר בן עזריה שהיה כבן ע' שנה ולא היו לו אלא י"ח

לעיל דכולהו מצוה אחת נינהו ואין בין זה לזה אלא שזה נאמר על הלחם וזה לא ודו"ק). וא"כ היה מקום לומר דהא דמרבח אחר עלות השחר אינו מרבח בחיוב המיוחד לליל ט"ו, אלא הרי הוא בקיום מצות זכירת יציאת מצרים דכל השנה כולה. (ודלא כמש"כ בקה"י ברכות סי' ג, ובעמק ברכה שלא מצינו דין ריבוי בזכירה דכל השנה, ובקה"י אף הוסיף דל"ש ריבוי בזכירה אלא בסיפור, אמנם מדברי רבינו לעיל דפירש דכל השנה משובח, ע"כ לא ס"ל כן). ולפי"ז לחודיה, מיושב באופן פשוט הא דראב"ע נמנה אף הוא בין המספרים כל אותו הלילה, אע"פ דס"ל (ברכות ט ע"א) דזמן אכילת הפסח אינו אלא עד חצות. דהא מבואר בדברי רבינו שיש ענין להרבות גם ביום וגם כל השנה כולה, וממילא לק"מ ארב"ע ודו"ק. וכ"כ הגנצ"ב בברכת הנצי"ב למכילתא (שמות י"ג י"ד), הגאון עמודי אור בהגדתו 'אור לישירים', משך חכמה (שמות שם) ועמק יהושע (ח"ב סי' יא) לבאר האי דכל המרבח הרי זה משובח – שהוא מרבח על זמן החיוב – וליישוב הא דקשיא על ראב"ע. [ועיין עוד לגנצ"ב בהגדתו כאן 'אמרי שפר' שהאריך בזה ושם הוסיף יותר, שהמשובח מרחיב החיוב דליל ט"ו, ודימהו להא דירושלמי (חגיגה פ"א) דכל שמרבח בחגיגה הרי הוא דוחה יו"ט עיש"ב וע"ע קה"י (ברכות סי' ג), עמק ברכה (שם)]. אמנם רבינו להדיא, מביא כאן בסמוך, להא דהיו מספרים כל הלילה, קרא דליל שמורים. ומבואר דהוא בכלל חיוב מיוחד דליל ט"ו ועיין הערה 79.

⁷⁶ שמות י"ב מ"ב.

⁷⁷ וכ"כ נמי באבן עזרא (שמות שם) ליל שמורים הוא לה': יש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קר"ש של שחרית, עכ"ל. והשווה גם עם דברי הרמב"ן שם: טעם הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם – שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציאם ממצרים הוא לה', כלומר מקודש לשמו, שמורים לכל בני ישראל לדורותם, שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים, ולתת הלל והודאה לשמו, עכ"ל. ועיין פחד יצחק (להגר"י הוטנר 'פסח' מאמר ע"ב) שדקדק מדבריהם, דלפי"ז הרי שמלבד החובה דסיפור יצ"מ בשעה שמצה ומרור וכו', נתוסף חיוב נוסף מצד עצם הלילה, וזהו נלמד משמו 'ליל שמורים'. וכ"ז דלא כהריטב"א שכתב דזמן הסיפור תלי בזמן אכילת הפסח, וממילא לר"א ולראב"ע דס"ל דהוא עד חצות, הו"ה שאין מצוה בסיפור אחר חצות. (ועיין משכנות יעקב או"ח קנ"א שהאריך בדרך זו). ולמש"כ הרמב"ן ורבינו ממילא פשוט שאין להקשות אהא דר"א וראב"ע היו מספרין כל הלילה וז"פ. אמנם לכאורה יש להקשות ממקום אחר, דהא הכא אירי אחר עלה"ש שכבר הגיע זמן קר"ש של שחרית, ואפ"ה כתב רבינו דאלמלא ביטול מצות קר"ש היו ממשיכים בסיפור, וזה צ"ב, שהרי כבר עלה השחר ואינו בכלל הליל שמורים, ואיך אפשר לגלות חיובם מקרא זה. וצ"ע.

⁷⁸ ברכות כא ע"א.

⁷⁹ והשוה עמש"כ רבינו בזהוה הרקיע אות כ"ו וז"ל: ואני מלאכי מצות זכור אחרת נ"ל שראוי להכניסה בזמן המצוה, והיא זכור את היום אשר יצאת ממצרים. ועל זה דרשו במשנה פ"ק מצרכות למען תזכור את יום אחרת מארץ מצרים כל ימי חייד, ימי חייד העולם הזה, כל ימי חייד להביא לימות המשיח. ופי' בגמ' שתהא שצבד מלכויות עיקר ויאלת מצרכות טפלה לה אצל לא תצטטל לעולם. ובפרק מי שמתו אמר, ספק אמר אמת וליצי ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת וליצי. מ"ט אמת וליצי דאורייתא פירוש משום יאלת מצרכות, וא"כ ראוי למנותה מצוה, עכ"ל. ולא נחית רבינו כאן לחילוקא בין חיוב יום לחיוב לילה, ודלא כמי שחלקו בזה, ולפיכך הביא דברי הגמ' ספק קרא אמת ויציב, להשמיע עיקר הענין, דזכירת יצ"מ דאורייתא. (ועיין בפרישתו לברכות שם שכתב, ספק אמר אמת ויציב חוזר, הו"ה אמת ואמונה, ע"כ. עי"ש). לשיטת הראשונים בחיוב זכירת יצ"מ, ואם יש חילוק בחיוב היום ללילה עיין אנצ"ת ערך זכירת יצ"מ.

⁸⁰ וכ"פ רש"י ברכות (יב, ב ד"ה מזכירין) דמה שאמר ראב"ע מזכירין יצ"מ בלילות היינו פרשת ויאמר. וכ"כ הרמב"ם בפהמ"ש שם ובהל' ק"ש פ"א ה"ג, וכ"ה ברשב"א ובמאירי שם. [וא"צ להעמיס בדברי רבינו דס"ל כשיטת הרשב"א – שהיא דעת יחיד – שהובאה בארחות חיים דיני קר"ש (סי' כ"ד וכמו שביארו בב"י סי' ס"ז), דהא דאמרו ספק קרא אמת ויציב חוזר מפני שהיא מהתורה, היינו אפילו בידע שקרא פרשת ויאמר, דכל שלא אמר גם אמת ויציב (ובלילה אמת ואמונה) לא יצא דבר תורה. די"ל דלעולם ס"ל דכל שקרא פרשת ויאמר א"צ לחזור על אמת ויציב וכמו שמפורשת שיטתו בזה בפרישתו לברכות שם, ולא אתא רבינו לאשמועינן אלא דאע"פ דמצות ציצית אינה נוהגת בלילה יש לקרוא בלילה ויוצאים בה ידי חיוב זכירת יצ"מ דאורייתא, וכמ"ש רשי שם ודעמיה ודלא כהרי"ד (עיין פסקי הרי"ד שם וכ"ה בשנו"א שם) שכו'